

Mediterrane en atlantische economie

Sinds enige tijd is de studie van de relatie tussen economie en ethiek aan een ware 'renaissance' toe. Deze vernieuwde belangstelling heeft tot gevolg dat het 'economische' denken van de grote meesters uit de oudheid en de middeleeuwen weer in trek komt.

Bij de Grieken en de Romeinen, in de islambeschaving en in de christelijke middeleeuwen vormde de economie de materiële onderbouw van de samenleving. De formele ordening ervan behoorde tot een hogere categorie. Aristoteles zag de bevolking, de ruimtelijke en economische ordening als ondergeschikt materieel object; de maatschappelijke relaties en de politieke ordening – en met name de 'ethische' vormgeving van de samenleving – behoorden tot een hogere categorie. Aristoteles prees de Griekse polis met zijn door ethische normen bevruchte gemeenschapsbanden, als supreme vorm van menselijke maatschappij. Alleen in sociale solidariteit kan de mens zich ten volle ontplooiën, dat wil zeggen het goede leven leiden. De individuele accumulatie (krematistikè) is aan de solidariteit van het maatschappelijke weefsel ondergeschikt.

In de daaropvolgende islambeschaving en in de christelijke samenleving van het westen werd deze ethiek van de natuurlijke orde verrijkt met de geopenbaarde, transcendentale richtlijnen vervat in Bijbel, Evangelie en Koran. De scholastici van de klassieke islamwereld en van onze middeleeuwen hebben tussen de natuurlijke ethiek en de geopenbaarde normen een meesterlijke synthese gesmeed die het sluitstuk vormt van het economische denken uit de mediterrane traditie.

In de daaropvolgende periode, die bij historici bekend staat als de 'Moderne Tijd', zette zich een secularisering en instrumentalisering door van het denken over economie. De mercantilisten worden daarin gezien als de economisch geïnspireerde ideologen van de natievorming. Zij waren immers de eersten die de economie zagen als een belangrijk instrument voor de prins (koning) in het beleid van de opkomende (moderne) staten. Sinds de 'Moderne Tijd' wordt de economie een steeds belangrijker onderdeel van de menselijke activiteiten, om er in onze tijd een centraal element van te vormen. Deze accentverschuiving noemen we de atlantische traditie. Economie wordt 'zuivere' economie.

In de tweede helft van de 18de eeuw werd het economische volledig losgekoppeld uit het maatschappelijke stramen. De Fysiocraten, de Italiaanse Verlichting en de Schotse filosofen, hierin gevolgd door de liberale maatschappijfilosofen van de 19de eeuw, verlegden het normerende beginsel van de econo-

L. Baeck

mie naar het individu. De nutswaardering en de rationele calculus van de enkeling werden tot ultieme norm verheven van waaruit het economische probleemveld voortaan zou worden beoordeeld. Met deze individualistische verankering deed de zogenaamde *homo economicus* zijn intrede. De politieke economie van Marx vormde hierop een revolutionaire uitzondering. Hij stichtte een traditie waarin de economie weer ondergeschikt werd aan de sociaal-politieke norm, met afschaffing van het privé-initiatief. Deze traditie is het richtsnoer geworden voor de centraal geleide volkshuishoudingen van marxistische inspiratie.

De westerse economieën functioneren op basis van privé-eigendom en geprivatiseerde accumulatie waarin de economische agenten de productie en verdeling van hun goederen en diensten organiseren in het kader van het 'vrije' marktmechanisme. Deze liberale ordening geraakte in het tweede kwart van de twintigste eeuw in een crisis. Sinds de uitbouw van de verzorgingsstaat werden de meeste markteconomieën weer sociaal-politiek bijgestuurd. De overheid, hierin gestuurd door invloedrijke sociaal-economische belangenorganisaties, oefent in het economische domein regulerende en herverdelende functies uit. Hierbij ontbreekt het de economie evenwel aan een sociaal-ethische waardenorm, zodat het beleid berust op machtsverhoudingen van neo-corporatieve belangengroepen.

Opmerkelijk is dat de hoofdstroom van de economische wetenschap intussen is blijven steunen op het hierboven vermelde methodologisch individualisme. Echter, sinds het begin van de jaren zeventig profileert zich een normatieve economie van nieuwe stijl, die de onvolkomenheid van het methodologisch individualisme vanuit een maatschappelijk-ethische invalshoek overstijgt. Twee auteurs hebben zich in deze renaissance van de mediterrane traditie op het vlak van de

welfare economics in het bijzonder verdienstelijk gemaakt: J. Rawls en A. Sen.

Rawls verruimt het domein van de normatieve economie door niet alleen de individuele nutsintensiteiten verhandeld in de markt in overweging te nemen, maar door er ook macro-sociale elementen in te betrekken zoals rechtsverhoudingen en vrijheidsnormen alsook de maatschappelijke machtsverhoudingen¹. Zijn standpunt is *equity and growth*. Een welvaartsorganisatie moet niet alleen het economische optimum nastreven, maar moet ook billijk zijn. Uit hoofde van het natuurlijke verschil in begaafdheid van individuen is sociale ongelijkheid een gegeven. Vanuit het perspectief der sociale billijkheid moet deze ongelijkheid, op basis van maatschappelijk overleg, worden gecorrigeerd. Hierbij heeft Rawls aandacht voor de minst bedeelden in de maatschappij die met het Pareto-optimum moeilijk aan hun trekken komen.

Sen knoopt op nog radicalere wijze aan bij de mediterrane traditie. Volgens Sen heeft het methodologisch individualisme de conventionele 'welfare economics' doen ontspreken. Een normatieve economie is slechts zinvol indien de normering de interindividuele nutsoverwegingen overstijgt, dat wil zeggen indien een orderingsbeginsel buiten en boven het economische wordt aanvaard. Zonder deze 'meta-ranking' draait de 'welfare economics' in een vicieuze cirkelredenering. Volgens Sen is deze boveneconomische norm te vinden in de ethische dimensie.

Door de normatieve economie in te vlechten en ondergeschikt te stellen aan de ethische dimensie zetten Rawls en Sen haar op een veelbelovend spoor. Het is een open uitnodiging aan economisten om in samenwerking met andere maatschappijwetenschappers het speculatieve denken over een mogelijk betere wereld te voltooiën. De dynamiek van het maatschappelijke leven en van de economie legt steeds nieuwe probleemvelden open en plaatst andere gezichtspunten in het blikveld. Hierdoor is het denken over het goede leven nooit af. Het menselijke en maatschappelijke optimum kan in onze dynamische wereld niet als een statisch resultaat worden opgevat. Op basis van eigentijdse normen over rechtvaardigheid en menselijke solidariteit moet elke generatie haar precisering en accentuering aanbrengen. Aan deze opgave kunnen denkers van alle maatschappijwetenschappen in interdisciplinaire bevruchting samenwerken.

L. Baeck

1. J. Rawls, *A theory of justice*, Oxford University Press, 1972.

2. A.K. Sen, *Ethics and economics*, Oxford University press, 1987.